

DANSKE SKRIFTPRØVER INDTIL 1850

Af Steen Stegeager Hansen

De skriftprøver, som skriftstøbere og bogtrykkere i tidens løb har udsendt til deres kunder, udgør nogle af de mest værdifulde og interessante accidenstryk set fra et typografisk, boghistorisk synspunkt, men er samtidig ofte eksempler på det bedste af de enkelte perioders bogtrykkerkunst.

Som med andre accidenstryk er det et forsvindende lille antal, som stadig eksisterer. I Danmark er f. eks. kun 18 forskellige skriftprøver trykt før 1850 bevaret; de fleste kun i ét enkelt eksemplar, for et par stykkers vedkommende i to eller flere. Det er for øvrigt sådan, at forholdene ikke bedres synderligt i tiden efter. I de offentlige biblioteker har man nok bevaret et noget større antal skriftprøver fra vor tid, men f.eks. Det kgl. Biblioteks samling på dette område er langtfra komplet.

Skriftprøverne anvendtes af bogtrykkerne som reklame for at gøre forfatterne og senere forlagene opmærksomme på hvilket skriftmateriale, de rådede over. Da skriftstøberiet blev en selvstændig specialiseret virksomhed, var det naturligvis ikke mindre vigtigt netop for dem at gøre bogtrykkerne opmærksom på, hvilke skrifter de kunne købe hos dem. Således må skriftstøbernes skriftprøver anses for at være langt de vigtigste set fra et typehistorisk synspunkt.

Det element i bogtrykkerkunsten, som udgør Johan Gutenbergs egentlige nyskabelse, er støbeinstrumentet. Denne opfindelse bevirkede, at han blev i stand til hurtigt og effektivt at fremstille en mængde nøjagtig ens bogstaver. Fremstillingen af en type foregik således: Et bogstav bliver indgraveret i relief på en metalstav af messing eller kobber, på denne måde får man et stempel eller en såkaldt patrice. Dette stempel bliver slået ind på et blødt metalstykke af bly, herefter fremstår bogstavet retvendt i en fordybning i metallet; dette

AUGUSTIN GRÆCUM.

Αἱ ὅτε ἤλθον εἰς ἱεροσόλυμα, καὶ ἦλθον εἰς βηθσαῆν παρὰ
 τὸ ὄρθρον ἑλθόντων, τότε ὁ Ἰησοῦς ἀπέστειλε δύο μαθητάς, λέ-
 γων αὐτοῖς, πορεύθητε εἰς πλὴν κώμην πλὴν χατάναν ὑμῶν, καὶ
 ὑθέως ὑψήσετε ὄνον δεδεμένον, καὶ πᾶλλον μετ' αὐτοῦ, λυ-
 σαντες ἀνάγετέ μοι. καὶ εἰς πᾶν ὅπου εἴπη πρὸς ὑμᾶς, ὅτι ὁ κύ-
 ριος αὐτοῦ λέγει· ὑθέως δὲ σπυριτοῦ αὐτοῦ. τὸτο
 δὲ ὅλον γέγονεν, ἵνα πληρωθῇ τὸ ρηθὲν αὐτῷ παρὰ τοὺς μαθητάς, λέγον-
 τας τῇ θυγατρὶ σιών, ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἐρχεται, καὶ ἐπιθέσεται ἐπὶ ὄνον, καὶ
 πᾶλλον ὄνον ὑψήσῃς. πορεύοντες δὲ οἱ μαθηταί, καὶ ποιήσαντες καθὼς παρ-
 ούσαί εἰσαν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ἤγαγον πλὴν ὄνον, καὶ τὸ πᾶλλον, καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω αὐτοῦ
 τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. καὶ ἐπεκράτισεν ἐπάνω αὐτοῦ. ὁ δὲ πλῆθος ὄχλος ἔφρω-
 σαν ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια ἐν τῇ ὁδῷ. ἄλλοι δὲ ἐκοπίον κράδας σπῶν τὸν δάφνην,
 καὶ ἐφώνουν ἐν τῇ ὁδῷ. οἱ δὲ ὄχλοι παρόντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον,
 λέγοντες, ὡσαννὰ τῷ υἱῷ δαβὶδ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου,
 ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. καὶ εἰσελθόντες αὐτοὶ εἰς ἱεροσόλυμα, ἐσείσθη πᾶσα ἡ
 πόλις, λέγουσα, τίς ὅστις ἔσθις οἱ δὲ ὄχλοι ἔλεγον, ἔσθις ὅστις Ἰησοῦς ὁ παρὰ τοὺς
 ὁ σπῶν κράδας τὴν γαλιλαίας. Ματθ. κε'.

Det ældste eksempel på en dansk skriftprøve udsendtes af bogtrykkeren Georg Hanschen i 1665; her en side med en græsk skrift.

kaldes matricen. Matricen anbringes i støbeinstrumentet. Dette består af to halvdele af messing, beklædt med træ. Tilsammen danner de to halvdele en støbeform til støbelegemet og har desuden et tragtformet hul til indhældning af det flydende metal; en blanding af bly, tin, antimon og kobber.

Arbejdet med bogtryk har altid været præget af en stærk mekanisering og rationalisering. I størstedelen af inkunabeltiden var det almindeligt, at den enkelte bogtrykker selv skar sine stempler og støbte sine typer. Men allerede før 1500 har arbejdet med at forarbejde stempler været specialistarbejde, et arbejde hvortil man har rekrutteret arbejdere fra guldsmedestanden.

Arbejdet med at støbe typer ved hjælp af matricer var det første, som blev en selvstændig forretning engang i første halvdel af 1500-

7
C A N O N C U R S I U .

*Or mundum crea in me
DEus & Spiritum fir-
mum innova in visceri-
bus meis. Ne projicias
me à facie tuâ, & Spiritum sanctum
tuum ne auferas à me. Redde mihi
lætitiâ salutis tuæ, & Spiritu spon-
taneo sustenta me. Pf. 51.*

Denne kursiv fra Georg Hanschens skriftprøvebog er skåret af hollænderen Christoffel van Dijck.

tallet. En forretning som først og fremmest blomstrede op i Frankrig, Holland og Tyskland. Stempelskærerne måtte stadig vandre omkring for at sælge deres produkter, og bogtrykkerne ejede stort set deres egne matricer indtil omkring 1600. F.eks. havde Plantin i 1556, det år han nedsatte sig som bogtrykker, 4 sæt matricer. I 1563 havde han købt yderligere 10 fra den afdøde Garamond; og omkring det tidspunkt han døde, i 1589, havde han matricer til omkring 80 forskellige skrifter; de fleste havde han fået fra de bedste franske stempelskærere. Plantin ejede ikke selv et skriftstøberi, men fandt det f.eks. formålstjuntligt, udover at udlåne sine matricer, selv at forarbejde typemetal, som han så solgte til sine skriftstøbere.

Fra omkring 1600 koncentrerer hele arbejdet med fremstilling af typer til skriftstøberierne. Det er stadig sådan, at skriftstøberierne

Bogtrycker-Konsten er
dend sidste Bafve og
Førøring / som Bud
Gærrer hafver givet sin stri-
dende Kircke her paa Gorden/
saasom en Buds Mand siger. (a)

Der ere adskillige Menin-
ger om Liden/paa hvil-
cken Tryckeriet er først
opkommet. Noгле me-
ner Alar efter Jesu Christi Fod-
fel^{1440.} (b) Andre foregiber^{1444.} (c)
Andre bebiser^{1447.} (d) Andre vil
hafve^{1450.} (e)

fortrinsvis ligger i Frankrig, Holland og Tyskland, hvorfra de øvrige lande i Europa må importere deres typemateriel.

Den ældst kendte skriftprøve fra en skriftstøber, som ikke også er bogtrykker, menes at stamme fra François Guyot, der havde sit skriftstøberi i Antwerpen. Denne skriftprøve er trykt i årene 1565–1568 og viser antikvaskrifter i 3 grader, Canon, Ascendonica og Median og 3 grader kursivskrifter, Ascendonica, Text og Median. Disse skrifter kan findes overalt i Europa, med undtagelse af Frankrig.

De ældste danske skriftprøver, der stammer fra 1600-tallet, er udgivet af bogtrykkere. De viser skrifter, som de efter navnene at dømme har importeret fra Holland. Omkring 1738 oprettedes det første skriftstøberi i Danmark. I 1748 udkom den ældst kendte danske skriftprøve fra et dansk skriftstøberi, nemlig E. H. Berlings. Af de 18 skriftprøver der kendes fra tiden før 1850 er 5 udgivet af skriftstøbere, de øvrige af bogtrykkere.

Den ældste danske skriftprøve er fra 1655, udgivet af Georg Hanschen. Ifølge Rasmus Nyerups oplysninger var Hanschen på dette tidspunkt bogtrykker i Sorø. Det er en skriftprøvebog i tværformat, ligesom den Peder Jensen Morsing udgav nogle år senere i 1658. Man kan af disse skriftprøver se, at bogtrykkerkunsten stadig først og fremmest betragtedes som et »lærd« håndværk. De starter med at vise hebraiske skrifter (2 grader) og græske (1 + 3 grader). Så kommer antikva og kursivskrifter og til sidst fraktur. Antikva findes i graderne Canon, Ascendonica, Parangon, Text, Augustin, Median og Descendian. Kursiv i samme grader. Hanschen har kun 5 grader fraktur, Canon, Parangon, Text, Augustin og Median, mens Morsing har 9, udover de allerede nævnte, liden Canon, Ascendonica, Descendian og Brevier.

Nogle af antikva- og kursivskrifterne er det muligt at identificere som værende identiske med Robert Granjons og Christoffel van Dijcks typesnit. En enkelt frakturskrift findes også i den tyske skriftstøber Bartholomeus Voskens skriftprøve fra ca. 1660.

Siderne med eksempler på frakturskrifter i J. Ph. Bockenhoffers skriftprøvebog rummer en kort beskrivelse af bogtrykkunstens historie.

Morsings bogtrykkeri kom efter nogle mellemhandler i Johan Philip Bockenhoffers besiddelse. Denne udgav i 1691 en skriftprøvebog i folio-format. Her er hebraisk i 9 grader, græsk i 3, syrisk, arabisk og runer. Nogle mere eksotiske skrifter stod hermed til rådighed for de danske forfattere. Antikva findes i graderne Canon majus, Canon, Ascendonica, Parangon, Text, Augustin, Cicero, Corpus og Brevier; kursiv i Canon, Ascendonica, Parangon, Text, Augustin, Cicero og Corpus; fraktur i stor Missal, liden Missal, stor Canon, liden Canon, dobbelt Augustin, stor Parangon, liden Parangon, stor Text, liden Text, stor Augustin, liden Augustin, Cicero, Corpus og Brevier. Det er bemærkelsesværdigt, at der allerede nu er så mange flere frakturgrader i forhold til antallet af grader af antikvaskrifter, henholdsvis 14 og 9. Desuden findes der eksempler på almanaktegn, aritmetiske tegn, medicinske tegn, klammer og røskener.

I 1738 oprettedes, som tidligere nævnt, det første skriftstøberi i København af en tysker ved navn Didrik Christian Hesse fra Lüneburg. I Nye Tidender om lærde Sager for 1740 kan man læse »En Schriftgiesser fra Tydskland har nylig med kongelig Privilegio sat sig ned i Kjøbenhavn, så vi ikke længer har fornøden at forskrive Typos«. Da det danske marked endnu ikke var stort nok til for meget konkurrence, ansøger Hesse i 1740 om et forbud mod indførsel af skriftstøberiarbejde. Dette bevilges, når han kunne godtgøre at kunne levere de fornødne typer. I en ny ansøgning i 1742 erklærer Hesse, at han støber både i fraktur og antikva, Secunda, Tertia, Mittel, Cicero, Corpus og Petit; således at han har været »vorlängst im Stande allen Buchdruckers nicht allein in Dänemarck sondern auch in Norwegen und anderwertz mit guten Litteren von allen Sorten, die hier brauchbar sind, zuourniren«. Samme år udstedes det ønskede forbud, som dog ikke gælder skrifter Hesse ikke kunne levere.

I 1746 blev der imidlertid indleveret en alvorlig klage over ham. I maj 1746 bestilte Berling, hedder det, 6 centner Mittel-Fraktur hos Hesse, men denne lovede ham kun 1 1/2 centner straks og resten til

På trods af at Ernst Heinrich Berling kun arbejdede som skriftstøber i 3 år, nåede den altid virksomme bogtrykker alligevel at udsende et skriftprøveblad i 1748.

Abdruck der Schriften,

Die in der allerunterthänigst übernommenen Schriftgießerey in dem ersten 1748. Jahre an-
geschaffet, gegossen worden, und für civilen Preis zu haben sind,

bey mir

ERNST HENRICH BERLING,

Schönbuchdrucker.

Petit Antiqua.

Concede o benignissime Jesu ut ad Exemplum tuum crescamus
& proficiamus, non tantum ætate, sed etiam Sapientia ac gratia,
apud te, atque hominem, teque uno cum Patre & Spiritu sancto
laudamus, celeberris glorificamus, nunc & in omne Seculum a-
men. ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZE.

Petit Cursiv.

Eodem tempore Tarcii, ultisendis cosacorum injuriis, infusa in Poda-
liam, præfectum istius provincie cum tribus militum milibus fuderunt. In
jesu cum Persu atrocissimi congressu proelio, ingentem pertulerant stragem,
Ad adeo ipsi cruentam victoriam, ut eximie Parthus Turcicam pacem pen-
sionibus scribarum vestium annuis redemerit, capit post diram illud moni-
stragum. BCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZE. 1234567890.

Petit Antiqua auf Cicero Regel.

Dicant corporalia bona; si Deus sanaverit, nos a morbo co-
ruptionis quid agis? in ipso usu considera in quo melior ex nobis
fias vel quid inde spes imposterum. Expertus es nos quid ergo!
vis in nos mutari en nos in te quid tibi & nobis quid quod de tran-
situ nostro malumus inter ire secundum Domini voluntatem quam

Petit Cursiv auf Cicero Regel.

Multis sunt obsequendi, pauci offendendi nam memoria benefici ciorum
facilis, est injuriarum tenax. Objurgationis semper aliquod blandi ad-
misit. Facilius enim penetrant verba, quam molli valent cina, quam a-
speret. Regnantibus plus multo periculum est verum est FRMNPTSHF

Kleine Cicero Antiqua.

In hilaritate vultus Regis, vita & clementia ejus
quasi & acquire prudentiam. Quia pretior est Argen-
to. Se mala cultos animæ suæ servat ruinam exaltabi-
tur Spiritus, melius est humiliari cum micibus, quam
ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ.

Cicero Antiqua auf Mittel Regel

Cantate Domino cum gratiarum actione psal-
lite Deo nostro in cithara, Qui operit cælum nu-
bibus, & parat terræ pluviam, qui producit in
montibus fœnum. Qui dat iumentis escam ipso-
rum & pullis corvorum invocantibus eum. B CD
EFGIKLMNOPQRSTUVWXYZÆ.

Mittel Antiqua.

Candate Domino cum gratiarum actione
psalite Deo nostro in cithara, Qui operit ec-
cælum nubibus, & parat terræ pluviam, qui
producit in montibus fœnum. Qui dat iu-
mentis escam ipsorum & pullis & ABCD
EFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZÆ:
a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u v w x y z

Mittel Antiqua auf Tertius Regel.

Eripe me Domine ab homine malo, a viro
violento serua me, qui cogisauerunt mala
in corde toto die cngregantur ad prælium:
Acuerunt linguas suas sicut serpentes & fsi
ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ

Petit Fraktur.

Men hans moder svarede, og sagde: Ingenlunde saa, men
han skal bede Johannes. Og de sagde til hende: Der er dog
ingen i din slægt, som kaldes med dette navn. Og de nikkede
ad hans fader, hvorledes han vilde, at han skulde kaldes. WED
FGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZE

Petit Schwabacher.

Tu vil jeg derfor inderlig Dig Gætte og Gud paakalde,
Der du mig aldrig misfundelig. Og mig aldrig undsaide, Devar
os alle i dødens fare, Og i vor sidste ende, Læs os af dievelens
haand og snare. Og os din Gællig Land sende! Vor siel annam
o! Jesu blid, Udi din høvre Gaand, Lov pris og ære fæe altid
Guds fader, Son og Gællig Land. WEDFGHIJKLMNOP
QRSTUVWXYZE.

Corpus Fraktur.

O gode Gud og fader her, Her og bønher i naade!
Giv, jeg en videre, end jeg har, en sørger overmaade:
For dette liv Saa meget giv Alt jeg mig fandt ernære, Alt udaf
mig fandt gives dig tiberlig sat og ære. WEDFGHIJK
LMNOPQRSTUVWXYZE å ö ü 1234567890

Kleine Corpus Fraktur.

Thi den, som Verdens Guds og Magt har udi Volds og
Hænde, og vil sin Mægt kun foragte, Fortred og Spot tilven-
de, om han gaar i Guds Hælligdom, og stiller sig Udvoortes
frem, Guld vil ham dog en lende. WEDFGHIJKLM
NOPQRSTUVWXYZE å ö ü 1234567890

Kleine Corpus Fraktur auf Mittel Regel.

Gulds klerlighed i haanem en sin reene Sted fandt, han
gaar den brede Hæved-vep med hine Synde-blinde, sit haarde
Hiertelucker han med Hofmod, Rid og Uforstænd, og faar en
got i Sinde. WEDFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZE.

Cicero Fraktur.

Det intet Krænke skal mit Sind, Om Verden mig
vil hade, Jeg sukker JESU til mig ind, Saa
kand mig intet skade, Lad min Modstandere kun gaar
Saa høyt i vær som han kan naae, Der kand ham
inter baade. å ö ü 1234567890

Cicero Fraktur auf Mittel Regel.

Herre Gud himmelske fader, du som forme-
dest din naade og velsignelse haver givet os børn og
tjende, vi bede dig, giv os saadanne hietter, at vi
kunde give dem gode exempel. WEDFGHIJKLM
NOPQRSTUVWXYZE 1234567890

Mittel Fraktur.

Lad all hans avind samle sig Med megen
aift og galde, Men mienner han at dræbe mig
Da skal han selv omfalde; Thi ævrigt liv og
salig troe Udi en drabsmand en fandt boe,
Han kand en Gud paakalde. å ö ü 1234567890
WEDFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZE

ADSKILLIGE RÖSKENER, FIGURER OG ZIRATER:

PAA GROVE MISSAL KEGLE.

PAA LILLE MISSAL KEGLE.

PAA GROVE CANON KEGLE.

PAA LILLE CANON KEGLE.

Skriftprøverne fra 1700- og 1800-tallet rummer et væld af smukke, morsomme og naive vignetter; her en side fra J. G. Poëtzschs skriftprøvebog fra 1774.

september. Endnu i december havde Berling ikke set noget til sin bestilling. Han havde sendt bud på bud til Hesse, men ikke truffet ham. Husfolkene berettede, at Hesse »aldrig nogen dag var hjemme, når han havde penge, men løb i sin liderlighed omkring i byen udi alle værts og andre huse, hvor han kunne komme, og når han så kom hjem, gjorde han ikke andet end at slå og ilde tractere sin hustru«. Berling ansøger om, at han enten må lade sine typer støbe i udlandet, eller der må blive sat en anden i Hesses sted. Derefter i 1747 bliver forretningen frtaget Hesse og overdraget just til Berling.

Ernst Heinrich, den første af de Berlingske bogtrykkere, var startet som bogtrykker i 1733 efter nogle år tidligere at være kommet til København fra Tyskland. Han nåede at udsende et skriftprøveblad fra sit skriftstøberi i 1748, men allerede i 1750 afgik han ved døden. Skiftekommissærerne i Berlings bo sendte bud efter en tysk skriftstøber Johan Gottfried Pöetzsch; og da han havde bestyret skriftstøberiet i et års tid, overtog han det.

I den sidste halvdel af 1700-tallet har Pöetzschs skriftstøberi haft monopol på salget af skrifter til bogtrykkerierne i Danmark og Norge. Et monopol som fremkom dels ved forbud mod import af typer og røskener, dels ved at Pöetzsch fik et privilegium, hvorved han fik toldfrihed på de råmaterialer, som han behøvede; men ikke mindst fordi han samtidig var en fremragende skriftstøber.

Vi har 2 skriftprøver udgivet af Pöetzsch selv. Jonas Lindgren, bogtrykker i Sorø, har udgivet et skriftprøveblad, hvor han udtrykkelig nævner, at det er Pöetzschs skrifter; og A. F. Stein udgav i 1774 en skriftprøvebog, ligeledes med angivelse af at Pöetzsch har støbt skrifterne. Denne skriftprøvebog må være lavet i samarbejde med Pöetzsch, da den er identisk med Pöetzschs egen skriftprøvebog fra samme år, bortset fra de to første blade, der rummer titelblad og forord.

Pöetzschs første skriftprøve er en foliant og består af 3 blade. Ifølge den svenske bogtrykshistoriker Chr. Axel-Nilsson er den trykt omkring 1760. Her findes 35 antikva og kursivskrifter, 27 frakturskrifter, 9 schwabacher, 1 hebraisk og 1 græsk skrift. Hvert blad er indrammet af røskener. Til sammenligning findes der i skriftprøve-

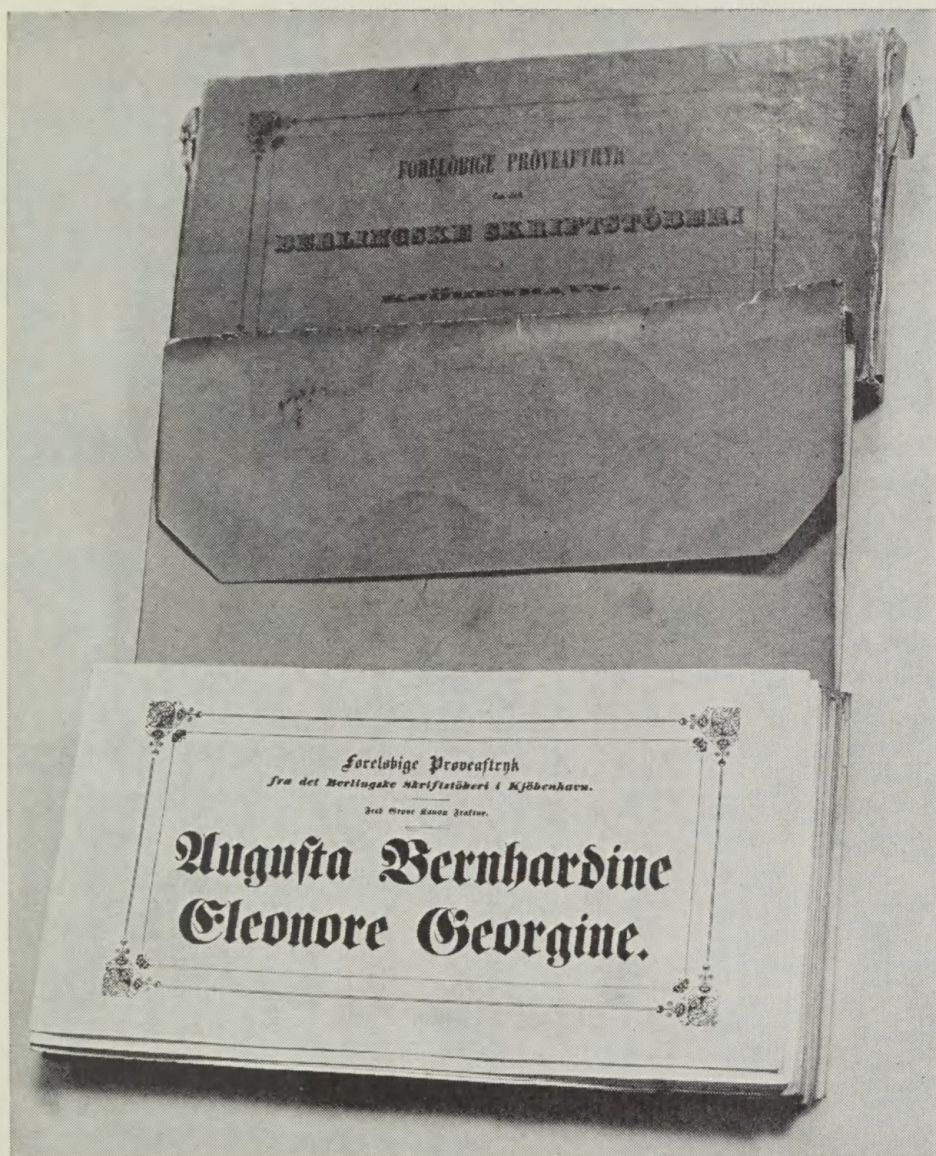
bogen fra 1774, som er i oktav og på 32 blade, 33 antikva- og kursivskriffter, 39 frakturskriffter, 15 schwabacher og ligesom i skriftprøven fra 1760 1 hebraisk og 1 græsk skrift.

Efter Pöetzschs død i 1783 blev skriftstøberiet overtaget af Andreas Mørch. Mørch var dansk; da han i 1785 søger privilegium, nævner han det, »jeg er den første danske, som har i skriftstøbermetiien bragt det dertil, at jeg kan påtage mig at være skriftstøber og være det til nytte for landet«. Mørch løb imidlertid ind i store økonomiske vanskeligheder, og i år 1800 blev skriftstøberiet afhændet til bogtrykkeren Sebastian Popp.

Sebastian Popp havde allerede 5 år tidligere ansøgt om bevilling til at drive skriftstøberi og fået den. Men først fra dette tidspunkt år 1800 ser det ud til, at han er begyndt at realisere sin plan. Popp skal have drevet skriftstøberiet med stor dygtighed, men den økonomiske depression, der satte ind nogle år senere, har nok også haft sin virkning på dette område. I alt fald solgte han sit skriftstøberi i 1814 til den svenske bogtrykker Johan Pehr Lindh. Dette firma overgik senere til P. A. Norstedt & söner. Sammen med andre skrifter andre steder fra blev hele denne samling i 1963 overladt til Nordiska Museet i Stockholm, og er her blevet videnskabeligt bearbejdet af Christian Axel-Nilsson, som særligt har beskæftiget sig med den danske del af den Norstedtske samling, altså Pöetzschs-Popps skriftstøberi. Det er således lykkedes Chr. Axel-Nilsson at tilskrive 7200 matricer til det danske skriftstøberi og at identificere 8 skrifter som stammende fra Robert Granjon og François Guyot.

Omkring århundredskiftet dukkede andre skriftstøberier op i København. Samme år som Sebastian Popp overtog det Pöetzschke skriftstøberi, oprettede bogtrykkeren K. H. Seidelin et skriftstøberi; og året efter i 1801 ansøgte såvel bogtrykker J. F. Schultz som en af Mørchs arbejdere, J. G. Försterling om bevilling og fik den. Man ved dog ikke meget om disse skriftstøberier. Det er usikkert om Schultz's nogen sinde har været i gang. Seidelin døde i 1811. Försterling skal ifølge Douglas C. McMurtie have udgivet 2 skriftprøver i 1803, men ret meget andet vides ikke om ham.

J. C. E. Berling som i det hele taget var levende interesseret i den

J. C. E. Berlings skriftprøveblade fra 1841 med omslag og æske.

Der Sänger mit Freuden vom Berg.

Stehe auf, Gott! erhebe deine Hand

Sand, vergiß der Sorgen nicht. DSD I234

Den mein Gott, meine Hilfe, mein Schutz, daß mich kein Fall kürzen wird.

Alle gute Gabe,
und alle vollkommene
Gabe kommt von
oben herab. Dreyßt

Wie ist die Darm
herkegkeit des Herrn so
groß. o wer had mir es

Alles ist an Gottes Segen, und
an seiner Gnad gesegnet, über al-
les Geld und Gut; Wer auf Gott
sein Hofnung setzt, der behält ganz
unverletzt einen Freyen Heiden
Muth. Der mich hat bisher er-
nähret, und mir Manches Gut be-
schert, ist und bleibet Ewig mein.

Hab ich nur Ort zum Freunde,
Was acht ich aller Feinde. Mein Wein
und gut Gewissen Ran alle Noth ver-
fassen. Ja will mich Noth und Tod,
bald hie bald dort umfassen, So weiß
ich doch, Daß mich mein Gedmicht.

Ach! ihr theure Seelen, eure Kronen,
Eure Palmen, eure glühnde Thronen sind
schon bereitet, schaff'nur, daß ihr recht zum
Siege streitet. Lobt, ihr Menschen, lobt
eure Himmelschäre, Göt, dem höchsten
allein die Ehre. Die Erwigkeiten
werden unser GOTTES Lob ausbreiten.

Ach! ihr theure Seelen, eure Kronen,
Eure Palmen, eure güldne Thronen sind
schon bereitet, schaff' nur, daß ihr recht zum
Sieg streitet. Lobt, ihr Menschen, lobt
ihre Himmelschöre, Gebt dem höchsten
WONN allein die Ehre. Die Ewigkeiten
werden unser WUNSCH Loß ausbreiten.

HAAR! wer wird wohnen
in deiner Hütten? Wer wird
bleiben auf deinem heiligen
Berge? Wer ohne Wandel ein-
her gehet, und Recht thut, und
redet die Wahrheit von Herzen.

Die Hauptsumma aller Lehre ist, Gott fürchten, und halten seine Gebot, den das geböret allen Menschen zu. Den Gott wird alle Werck für Gerechtich bringen, daß verborgen ist, es sey guth oder böß. *ALLES*

Wenn der Mensch nicht im Kind

Große Antike Gracur, No. 7.
Wohl dem Menschen, der nicht
 wandelt in Gottloser Leute Rath,
 der nicht unrecht han-
 delt noch tritt Auf der Sünder
 Pfad; Der der Spötrer Freund,
 der sich fleucht, und von Ihren Gef-
 sehn weicht: Der hingegen Liebt
 und Ehret, was uns GOTT vom
 Himmel Lehret. **WIEHARST**

Daß man soll Reden von deinen Herr-
schen Tüthen, und daß man Tüthe deine
Herrlichkeit. Daß man preise deine große
Güte, und deine Gerechtigkeit Ruhme.
Gnädig und Barmhertzig der Herr, ge-
dultig und großer Güte. **AMEN**

Geheuche an seinen Traueren, 263-31, die mich nicht in
Schmerzen bringen, wenn du mein Herz trübst, und
den Willen deiner Gedanken, dass mir 26-38, deiner
Gedacht, soll ich die Banalität der Idee

Calender-Seyden auf Ewro Segel.

Calender-Seyden auf Renthner Segel.

Calender-Seyden auf Vetti Segel.

١٠٠

nyeste udvikling indenfor bogtrykteknikken fik i 1837 bevilling til at anlægge et skriftstøberi, og i 1841 udgav han nogle foreløbige prøve-tryk fra sin virksomhed. De består af 14 grader antikva, 5 kursiv, hvoraf den ene er til plakater, 17 grader fraktur, heraf 3 til plakater, 28 sprudlende og fantasifulde antikvaskrifter i nygotisk beregnet til titelblade eller forskellige former for lejlighedstryk, 1 nygotisk skrift samt muserede gotiske og cancellie typer. Der er i alt 75 løsblade, som hver rummer sin skrifttype omgivet af en ramme. Det hele er indlagt i et blåt glanspapiromslag, som igen er anbragt i en grøn glanspapi-ræske, hvorpå titlen på skriftprøven er trykt. Et meget smukt eksempel på dansk bogtrykkunst fra første halvdel af 1800-tallet.

I 1844 udgav en anden skriftstøber Frederik Brede sin skriftprøvebog, som dog ikke udmærker sig på nogen særlig måde.

De skriftprøver, som endnu ikke har været omtalt, er alle udgivet af bogtrykkere. Tre af dem, og samtidig de tre af dem som er mest ambitiøst anlagt, stammer fra Odense, – senere Fyens Stifts Adressekontors Bogtrykkeri. Den første er udgivet af Peter von Westen i 1779. Titlen er trykt i en rød ramme, og udover at være et udtryk for smuk bogkunst, udmærker den sig ved at gengive et overordentligt stort antal vignetter. Den næste er udgivet af Søren Hempel i 1829. Af denne fremgår det at bogtrykkeriets materiel i alt fald delvis er blevet skiftet ud med nyklassicistiske skrifter, rammer og vignetter. Den sidste af de odenseanske skriftprøvebøger er en foliant fra 1848; vel en af de smukkeste skriftprøver, der er udgivet i Danmark. Den rummer et stort antal skrifter, hvoraf en del er trykt i farvetrykte rammer; ligesom en del af de sider, der kun rummer rammer eller vignetter er trykt i flere farver og i guld.

De sidste 4 skriftprøvebøger er fra København. J. F. Schultz's fra 1805, Peter Nic. Jørgensens fra 1830, S. Triers's fra 1833 og endelig én fra det Seidelinske bogtrykkeri, ifølge C. Nyrop fra ca. 1840. De er alle mere eller mindre dygtigt udførte eksempler på nyklassicistisk, nygotisk bogtryk.

Eksempel på de fantasiskrifter, der dukkede op henimod midten af 1800-tallet, fra M. C. Hempels skriftprøvebog fra 1847.

Antiqua-Siratskrifter.

No. 1, paa grove Sabon Kegel.

ODENSE.

No. 2, paa lille Sabon Kegel.

BOGENSE.

No. 3, paa grove Canon Kegel.

ODENSE ASYL.

No. 4, paa lille Canon Kegel.

ODENSE SPAREKASSE

No. 5, paa dobbelt Mittel Kegel.

AVERTISSEMENTS 1234567890

No. 6, paa dobbelt Mittel Kegel.

BOESKILDE JERNBANE

No. 7, paa dobbelt Mittel Kegel.

DARMSTADT, OSTENDE.

No. 8, (Lapidar) paa dobbelt Mittel Kegel.

STETTIN, ERFURT, FRANKFURT, LEIPZIG.

Jeg vil som afslutning bringe et citat fra Peter Nic. Jørgensens indledning, der viser, at bogtrykket bliver inddraget i den almindelige politisering, idet det giver udtryk for den fremvoksende nationalfølelse. »Det Mål, jeg satte mig for mit Bogtrykkerie, som jeg nyligt har anlagt var dobbelt, nemlig at det skulde, saavidt det stod i min Magt, være godt og være dansk, det vil sige, at det baade skulde med Hensyn til Skrifternes Skjönhed og Pressens Fuldkommenhed kunne sættes ved Siden af Stadens gode Trykkerier, og at Materialerne til dette dog skulde, saavidt muligt, være forarbejdede i Danmark, da jeg ikke agtede at forsyne mit Bogtrykkerie fra Udlandet, men gjerne vilde vise, at de danske Arbejder af dette slags ret vel kunne taale Sammenligning med de udenlandske.

Hvorvidt min plan enten var vel lagt, eller hensigtsmæssigt udført, overlader jeg til andre at bedømme, men jo mere tilbøielige Nogle ere til at nedsætte alt, hvad der er dansk, desto mere måtte det være mig magtpåliggende at udgive Prøver af mine Skrifter og Tryk, for at give de Herrer Forfattere og Forlæggere, som ville bæere mig med deres Arbejde, et Begreb baade om Beskaffenheden og Omfanget af mit Bogtrykkerie, hvorved disse tillige lettere vilde kunde bestemme sig for Valget af de Skrifter, med hvilke de ønske deres Værker trykte«.

Danske skriftprøver indtil 1850

¹ *Exempla literarum Georgii Hanschenii.*

U.st., 1655.

25 s., 8° tværformat.

² *Frederico III. hæc literarum suarum exempla summissé offert fidelis subditus Petrus Jani Morsingius.*

U.st. 1658.

32 s., 8° tværformat.

³ *Exempla literarum typographicarum J.*

P. Bockenhofferi.

Hafniæ, 1691.

[14 blade], 2°.

⁴ [Herm. Henr. Rotmer]: *Abdruck derjenigen Lettern oder Schriften, so sich itz und wirklich in meine Buchdruckerey befinden.*

U.st. o.a.

[1 blad], 2°.

⁵ *Abdruck der Schriften der Schriftgies-*

- serey E. H. Berlings.
U.st. o.a.
[1 blad], 4°.
- ⁶ Skriftprøveblade fra Johann Gottfried Pöetzsch.
U.st. o.a.
[3 blade], 2°.
- ⁷ Skriftprøveblad fra Jonas Lindgren over bogstaver støbte af J. G. Pöetzsch. Sorø, u.a.
[1 blad], 2°.
- ⁸ Skrift- og Bogstavprøve af alle de Skrifter som forefindes i A. F. Steins Bogtrykkerie, støbte af J. G. Pöetzsch. Kjøbenhavn, u.a.
[32 blade], 8°.
- ⁹ Prøve af en deel Skrifter og Bogstaver hvilke hidindtil ere støbte af Johann Gottfried Pöetzsch. Kjøbenhavn, u.a.
[31 blade], 8°.
- ¹⁰ Prøve af de Skrifter og Bogstaver som forefindes i Odense Adresse-Contoirs Bogtrykkeri. Peter von Westen. Odense, 1779.
[80 blade], 8°.
- ¹¹ Prøve af de Skrifter som findes i Johan Frederik Schultz's Officin. Kjøbenhavn, 1805.
[60 blade], 8°.
- ¹² Prøve af Skrifter som haves i Fyens Stifts Adressekontoirs Bogtrykkeri. Søren Hempel.
Odense, 1829.
[56 blade], 8°.
- ¹³ Prøver af de Skriftarter som findes i Peter Nic. Jørgensens Bogtrykkerie. Kjøbenhavn, 1830.
[24 blade], 8°.
- ¹⁴ Prøveaftryk af Skrifter fra Bogtrykker S. Triers's Officin. Kjøbenhavn, 1833.
[32 blade], 8°.
— Første Tillæg.
Kjøbenhavn, 1837.
[16 blade], 8°.
- ¹⁵ Prøver af de forskjellige Skrivter som forefindes i det Seidelinske Officin. Kjøbenhavn, u.a.
[56 blade], 4°.
- ¹⁶ Foreløbige Prøveaftryk fra det Berlingske Skriftstøberi. Kjøbenhavn, 1841.
[75 blade], 8°.
- ¹⁷ Prøver af Frederik Brede's Skriftstøberie. Kjøbenhavn, 1844.
[83 blade], 4°.
- ¹⁸ Prøve af samtlige Skriftsorter, Vignetter m.m. som forefindes i Fyens Stiftsbogtrykkeri. Odense, 1848.
[77 blade], 2°.
— Supplementsblad No. 1-10.
[10 blade], 2°.